

**AKCININKŲ IŠANKSTINIO ATSIKAKYMO PIRMUMO TEISĖS ĮSIGYTI
PARDUODAMAS AKCIJAS TEISINIS VERTINIMAS****Virginijus Bitė***

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Verslo teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4525
Elektroninis paštas virginijusb@gmail.com*

Julija Kiršienė**

*Vytauto Didžiojo universiteto Teisės instituto Privatinės teisės katedra
S. Daukanto g. 28, LT-44246 Kaunas
Telefonas 327 873
Elektroninis paštas julija.kirsiene@vdu.lt*

Pateikta 2008 m. balandžio 11 d., parengta spausdinti 2008 m. gegužės 26 d.

Santrauka. Šiame straipsnyje nagrinėjami išankstinio atsisakymo nuo pirmumo teisės įsigyti parduodamas uždarnosios akcinės bendrovės akcijas teisinio vertinimo (teisėtumo) klausimai. Praktikoje neretai pasitaikantys tokie išankstiniai atsisakymai, visų pirma, kelia abejonių dėl jų atitikimo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.6 straipsnio nuostatomis, numatančioms draudimą sandoriais riboti asmenų teisnumą ir veiksnumą bei tokių sandorių pasekmę – negaliojimą. Straipsnyje atskleidžiama minėtos pirmumo teisės samprata ir paskirtis ir pagrindžiama, kad šios teisės išankstinio atsisakymo vertinimas nėra vienareikšmis – kol nėra įvykę tam tikri įstatyme paminėti juridiniai faktai, ši akcininko teisė yra abstrakti ir jos atsisakymas galėtų būti vertinamas kaip teisnumą ribojantis sandoris. Kita vertus, išankstinis atsisakymas nuo pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas gali būti suformuluotas ir kaip prievolės įsipareigojimas, jeigu laikomasi tam tikrų reikalavimų.

Pagrindinės sąvokos: akcininkų pirmumo teisė; teisnumas; sandoriai, ribojantys teisnumą; išankstinis atsisakymas nuo pirmumo teisės, subjektinė teisė, prievolė.

IVADAS

Temos aktualumas. Akcijų pirkimas-pardavimas yra vienas iš dažniausių sandorių¹, vykdomų tarp bendrovės akcininkų arba tarp akcininkų ir trečiųjų asmenų. Tačiau pastaruoju atveju viena iš problemų, su kuria susiduria akcijų pardavėjas ir potencialus akcijų pirkėjas – Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo [2] (toliau – ABI) 47 straipsnyje numatyta kitų bendrovės akcininkų pirmumo

teisė įsigyti visas parduodamas bendrovės akcijas. Praktikoje akcijų pardavėjai, siekdami užsitikrinti, kad, baigus sudėtingas ir brangiai kainuojančias derybas su potencialiu akcijų pirkėju, kiti akcininkai staiga „nepersigalvotų“ ir nepareikštų pageidavimo įsigyti parduodamas akcijas, neretai sudaro rašytinius susitarimus ar įformina vienašalius pareiškimus, kuriais kiti akcininkai iš anksto atsisako nuo šios pirmumo teisės. Tačiau, kita vertus, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas [3] (toliau – CK) numato sandorių, ribojančių asmenų teisnumą, negaliojimą.

Taigi šio straipsnio **tikslas** – išanalizuoti sandorių, kuriais iš anksto atsisakoma akcininkų pirmumo teisės įsigyti parduodamas uždarnosios akcinės bendrovės akcijas, teisėtumą ir galimumą, atskleisti praktines problemas.

Tyrimo objektas – akcininkų pirmumo teisės įsigyti parduodamas uždarnosios akcinės bendrovės akcijas.

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Verslo teisės katedros doktorantas.

**Vytauto Didžiojo universiteto Teisės instituto Privatinės teisės katedros docentė.

¹Uždarnosios akcinės bendrovės akcijų pirkimas-pardavimas, be kita ko, yra ir vienas iš populiariausių verslo perleidimo (pardavimo) būdų [1, p. 26].

Tyrimo hipotezė. Straipsnyje keliama hipotezė, kad išankstinis atsisakymas nuo akcininkų pirmumo teisės įsigyti parduodamas uždarnosios akcinės bendrovės akcijas yra sandoris, apribojantis civilinį teisingumą ir dėl to negaliojantis.

Nagrinėjamos problemos ištyrimo laipsnis. Nors net keletas Lietuvos autorių analizavo įvairius disponavimo akcijomis klausimus², tačiau iki šiol visiškai nenagrinėta akcininkų pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas specifika. Taip pat pasigendama ir darbų, kuriuose būtų analizuojami sandoriai, apribojantys teisingumą. Kita vertus, ir užsienio teisinėje literatūroje pavieniai autoriai aptaria šios teisės sampratą, kilmę, paskirtį, tačiau visiškai neanalizuota tokios teisės atsisakymo problematika.

Taikytinos metodikos apibūdinimas. Atliekant tyrimą pasinaudota sisteminiu, lingvistiniu, istoriniu, teleologiniu, lyginamuoju ir kitais metodais.

1. PIRMUMO TEISĖS ĮSIGYTI AKCIJAS SAMPRATA IR PASKIRTIS

Visų pirma būtina akcentuoti, kad daugumos valstybių įstatymuose numatytos dvejopo pobūdžio akcininkų pirmumo teisės³, susijusios su akcijų įsigijimu⁴: pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas ir pirmumo teisė įsigyti naujai išleidžiamas akcijas. Pvz., akcininkų pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas reglamentuota ABĮ [2] 47 straipsnyje, o pirmumo teisė įsigyti naujai išleidžiamas akcijas – ABĮ 15 str. 4 punkte, 49 str. 5 dalyje ir 57 straipsnyje, taip pat minima ABĮ 17 str. 4 d., 20 str. 1 d. 12 punkte, 28 str. 2 dalyje. Pastaroji teisė reglamentuota ir Europos Sąjungos lygiu – Antrosios įmonių direktyvos 29 [5] straipsnyje. Jos skiriasi keliais esminiais momentais: 1) pirmoji teisė taikoma tik uždarnosios bendrovės⁵ akcijų pardavimo atveju, o antroji – išleidžiant tiek uždarnosios bendrovės, tiek ir atviro tipo akcinės bendrovės akcijas; 2) pirmoji teisė kyla akcijų perleidimo (pardavimo) atveju (antrinėje akcijų apyvartoje), antroji – naujų akcijų išleidimo (kapitalo didinimo) atveju (pirminėje akcijų apyvartoje); 3) pirmoji teisė įpareigoja akcijas parduodantį akcininką, antroji – akcijas išleidžiančią bendrovę [6, p. 682]; 4) nors abi teisės priskiriamos turinčioms akcininkų teisėms [7, p. 70], skiriasi kiekvienos iš šių teisių prigimtis bei paskirtis.

Plačiau norėtume aptarti būtent šių teisių kilmės ir pa-

²Disponavimo akcijomis tema buvo nagrinėta K. Laurinavičiaus, J. Kiršienės, T. Rymeikio, V. Dauskurdo straipsniuose.

³Paminėtina, kad šioms abiems teisėms apibūdinti naudojamos dvi alternatyvios sąvokos: pirmumo teisės (angl. pre-emption rights) ir pirmo atsisakymo teisės (angl. rights of first refusal).

⁴Pirmumo teisės objektu gali būti ne tik vertybiniai popieriai (akcijos), bet ir nekilnojamasis turtas, komerciniai produktai, darbo santykiai ir kt. Plačiau žr. [4, p. 10-12].

⁵Kadangi „uždarųjų akcinių bendrovių“ sąvoka naudojama ne visose valstybėse, straipsnyje bus vartojama universalesnė „uždarnosios bendrovės“ sąvoka (angl. close company), reiškianti akcinę bendrovę, kurios kapitalas padalintas į akcijas ir kurios akcijos negali būti platinamos viešai.

skirties skirtingumą. Esminis pirmumo teisių įsigyti naujai išleidžiamas akcijas tikslas yra suteikti bendrovės akcininkams apsaugą nuo vadinamosios „kontrolės erozijos“ [8, p. 5] arba, kitaip tariant, akcininkų turimos akcijų dalies kapitale „atskiedimui“ (angl. *dilution of holding*) [6, p. 631]. Įgyvendinant šią pirmumo teisę reikalaujama, kad bendrovei išleidžiant naujas akcijas, esantiems akcininkams privalo būti užtikrinta galimybė įsigyti akcijas proporcingai jų dalims kapitale prieš paskirstant akcijas kam nors kitam. T.y. kiekvienas akcininkas turi turėti vienodas galimybes apginti savo procentinę dalį bendrovės kapitale. Akcininkams tai gali būti svarbu dėl dviejų pagrindinių priežasčių [6, p. 631-632]. Pirma, akcininkams neįsigijus naujai išleistų akcijų kiekio, proporcingo jo turimai daliai kapitale, jo įtaka bendrovėje (balsų svoris) sumažės, t.y. gali pasikeisti bendrovės kontrolės balansas. Antra, tikėtina, kad siekiant paskatinti akcijų prekybą, naujos bendrovės akcijų emisijos bus išleidžiamos nustačius mažesnę negu rinkos akcijų kainą. Todėl esančiam akcininkui neįsigijus atitinkamos procentinės naujų akcijų dalies, nuostoliai dėl jo jau turimų akcijų rinkos kainos kritimo nebus kompensuoti naujų akcijų vertės padidėjimu palyginti su jų kaina išleidimo metu.

Kiek kitokia yra akcininkų pirmumo teisės įsigyti parduodamas uždarnosios bendrovės akcijas prigimtis. Tiesa, kai kuriose valstybėse tokia pirmumo teisė gali būti suteikta ne tik kitiems akcininkams, bet ir pačiai bendrovei, kurios akcijos yra parduodamos. Pvz., Rusijos Federalinio akcijų bendrovių įstatymo [9] 7 str. 3 dalyje nurodoma, kad įstatuose gali būti numatyta ir pačios bendrovės pirmumo teisė įsigyti akcininko parduodamas akcijas, jeigu kiti akcininkai nepsinaudoja savo pirmumo teise įsigyti parduodamas akcijas.

Nors vienas iš disponavimo bendrovės akcijų principas yra visiškas akcijų perleidžiamumas, tačiau visiškai perleidžiamos akcijos (angl. *fully transferable shares*) nebūtinai reiškia laisvai parduodamas akcijas (angl. *freely tradable shares*) [10, p. 11]. Praktiškai visų valstybių įstatymuose numatyti tam tikri uždarųjų bendrovių akcijų perleidimo apribojimai. Kitų Europos šalių teisinės sistemos šiuo aspektu gali būti suskirstytos į tris grupes: 1) šalys, kuriose įstatymu nustatyti privalomi akcijų perleidimo apribojimai (pvz., Ispanija, Prancūzija, Belgija); 2) šalys, kuriose yra galima kombinuota pirmumo teisių ir akcijų perleidimo ribojimų sistema (pvz., Olandija); 3) šalys, kuriose akcijų perleidimo apribojimai yra draudžiami, tačiau gali būti susitarta dėl pirmumo teisių (pvz., Švedija)⁶. Akcininkų pirmumo teisė įsigyti parduodamas (tiek savanoriškai, tiek ir priverstinai⁷) uždarnosios bendrovės akcijas yra vienas iš

⁶Plačiau apie akcijų perleidimo apribojimus kitose Europos valstybėse žr. [11, p. 351-352].

⁷Pvz., kitų uždarnosios akcinės bendrovės akcininkų pirmumo teisė įsigyti parduodamas bendrovės akcijas numatyta bankroto proceso metu parduodant bankrutuojančios įmonės turimas uždarnosios akcinės bendrovės akcijas (Įmonių bankroto įstatymo [12] 33 str. 2 d.), taip pat taikoma priverstinio akcijų pardavimo atveju (CK [3] 2.121 str. 1 d.).

populiariausių tokių ribojimų. Kitas kai kuriose valstybėse taikomas uždaryjū bendrovių akcijų perleidimo apribojimas yra tas, kad paprastai įstatuose suteikiama bendrovių direktoriams visišką arba ribotą diskrecijos teisę atsakyti įregistruoti akcijų perleidimą bet kuriam pašaliniam asmeniui⁸. Nesunku pastebėti, kad šios pirmumo teisės nuostatos turi panašumų su bendrosios dalinės nuosavybės atitinkamu teisiniu reguliavimu CK [3] 4.79 straipsnyje [14, p. 77]. Abiem atvejais parduodant akcijas (dalį), teisės aktai reikalauja pasiūlyti jas nupirkti kitiems uždarosios bendrovės akcininkams (bendrosios dalinės nuosavybės atveju – bendrasavininkams). Kai kuriose šalyse (pvz., Rusijos Federalinio akcijų bendrovių įstatymo [9] 7 str. 3 dalyje) net įtvirtinta galimybė kitiems akcininkams pirmumo teisės pažeidimo atveju teismine tvarka pareikalauti pirkėjo teisių ir pareigų perkėlimo jiems. Tačiau, pvz., Ispanijos Aukščiausiasis Tribunolas 2005 m. kovo 14 d. sprendimu konstatavo, kad kiti akcininkai neturi jokios teisės įgyti akcijas už pripažintoje negaliojančia sutartyje nurodytą kainą ir sąlygas [15].

Doktrinoje dažniausiai argumentuojama, kad uždaryjū bendrovių akcijų perleidimo sandorių apribojimai (įskaitant ir kitų akcininkų pirmumo teisių nustatymą) yra pagrįsti tuo, jog uždarosios bendrovės akcininkams vis dėlto yra reikšminga, kas yra kiti bendrovės kapitalo dalininkai [16, p. 86]. Užsienio literatūroje toks domėjimasis paaiškinamas trimis principinėmis uždaryjū bendrovių ypatybėmis: 1) mažas arba ribotas akcininkų skaičius (dažnai mažiau negu dešimt ir paprastai mažiau negu penkiasdešimt); 2) ženklus bendrumas tarp akcininkų, bendrovės pareigūnų ir direktorių (t.y. dauguma arba visi bendrovės akcininkai taip pat yra ir jos vadovais); 3) bendrovės akcijų neplatinimas viešojoje vertybinių popierių rinkoje [17, p. 515].

Palyginti nedidelis akcininkų skaičius reiškia, kad neretai uždarosios bendrovės akcininkai vieni kitus laiko partneriais ir jiems rūpi jų bendrininkų asmenybė. Dar daugiau, jie rūpinasi tuo, kas jų bendrininkais gali tapti perleisus akcijas. Įvairių akcijų perleidimo apribojimų tikslas būtent ir yra užtikrinti bendrovėje liekantiems akcininkams *delectus personae* teisės kontrolę [17, p. 517], kurios pagalba jie gali apsisaugoti nuo nepageidaujamo pašaliečių. Išvertus iš lotynų kalbos frazė *delectus personae* reiškia „asmens pasirinkimą“ [18, p. 229 ir 640]. Ši frazė bendrovių teisėje reiškia tai, kad partneriai (akcininkai) turi teisę parinkti kitų partnerių (bendrininkų) asmenis; ir kad nė viena partnerių grupė negali priimti kito asmens į partnerystę, be kiekvieno iš partnerių sutikimo [19]. *Delectus personae* doktrina vienodai taikoma tiek uždarosioms, tiek šeimos įmonėms ir dažniausiai iliustruojama ribojimų akcijų perleidimui naudojimu [20].

Antroji ypatybė – dažnas dalinis sutapimas tarp akcininkų ir vadovų – taip pat lemia tai, kad uždarosios bendrovės akcininkai save laiko partneriais, į bendrovės veiklą investuoja savo finansines ir fizines jėgas, todėl trokšta partnerystės stiliaus valdymo [17, p. 517-518]. Uždarosios

se bendrovėse atskiro akcininko atliktas akcijų perleidimas gali nulemti bendrovės kontrolę ir taip pat dažnai – jos valdymą, kadangi akcijų turėjimas tokioje bendrovėje gali būti supras tas kaip padidinantis formalias ir neformalias teises būti nariu valdymo organuose ir dalyvauti bendrovės valdyje [6, p. 681].

Galiausiai trečioji ypatybė taip pat iš dalies lemia tai, kad uždaryjū bendrovių akcijų cirkuliacija nėra tokio plataus diapazono kaip kad akcinių bendrovių atveju, todėl susidaro tam tikras ribotas akcijų savininkų ratas.

Pastebėtina, kad neaiškumų kyla sprendžiant klausimą, ar aptariama pirmumo teisė taikoma parduodant akcijas kitam uždarosios bendrovės akcininkui. Kaip minėta, šios teisės paskirtis – suteikti akcininkams galimybes apsisaugoti nuo pašalinių (trečiųjų) asmenų atėjimo į bendrovę. Atitinkamai ir užsienio autoriai teigia, kad ši pirmumo teisė yra taikoma vien tik akcijų pardavimo trečiajai šaliai atveju ir negali apimti akcijų perleidimo iš vieno bendrovės akcininko kitam akcininkui [21], be to, akcininkai turi *prima facie* teisę laisvai perleisti akcijas, todėl jeigu yra neaišku, ar apribojimai taikomi bet kokiam perleidimui ar tik akcijų perleidimui, pavyzdžiui, ne nariui, turi būti pasirenkama siauresnė interpretacija [6, p. 690]. Kai kurių valstybių įstatymuose aiškiai nurodoma, kad kiti akcininkai pirmumo teisę turi tik parduodant akcijas tretiesiems asmenims (Pvz., Estijos komercinio kodekso [22] 149 str. 1-2 d., Rusijos Federalinio akcijų bendrovių įstatymo [9] 7 str. 3 d.). Tuo tarpu dabar galiojančio ABĮ [2] 47 straipsnio nuostatų formuluotė suponuoja išvadą, kad pirmumo teisė taikoma visais atvejais – parduodant akcijas ne tik tretiesiems asmenims, bet ir kitiems akcininkams⁹. Manytina, kad galbūt Lietuvos įstatymų leidėjas neatsižvelgė į akcininkų pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas kilme bei paskirtį ir per daug griežtai reglamentavo akcijų pardavimą. Galima būtų rekomenduoti pasirinkti kitų šalių (pvz., Estijos, Latvijos, Rusijos) naudojamą dispozityvų reglamentavimo modelį ir nustatyti, kad ši teisė taikoma akcijų pardavimo kitam akcininkui atveju tik tuomet, jeigu tai nustatyta konkrečios bendrovės įstatuose. Pastebėtina, kad tokiu atveju tokios pirmumo teisės paskirtis modifikuojasi iš *delectus personae* teisės užtikrinimo ir tampa labai panaši į minėtos pirmumo teisės įsigyti naujai išleidžiamas akcijas paskirtį – t.y. užkirsti kelią akcininkų dalių pasikeitimui be jų valios.

Kitas diskutuotinas klausimas – ar uždarosios bendrovės akcininkai įstatuose išvis gali panaikinti pirmumo teisę įsigyti parduodamas akcijas? Šiuo metu galiojančio ABĮ [2] 47 str. 2 dalies formuluotė skamba taip: „pirmumo teisę įsigyti visas parduodamas uždarosios akcinės bendrovės akcijas turi akcininko pranešimo apie ketinimą parduoti akcijas gavimo uždarojoje akcinėje bendrovėje dieną buvę jos akcininkai, jeigu įstatuose nenustatyta kitaip“. Ar ši

⁸Plačiau žr. [13, p. 228].

⁹Įdomu tai, kad 2000 m. ABĮ [23] 49 str. 9 dalyje buvo numatyta nuostata, kad apie ketinimą perleisti akcijas pranešti nereikia, jei akcijos perleidžiamos kitam uždarosios akcinės bendrovės akcininkui. Tačiau nuo 2004 m. sausio 1 d. įsigaliojusio naujos redakcijos ABĮ [2] 47 straipsnyje šio sakinio neliko.

frazė sakinio gale reiškia tai, kad įstatuose gali būti numatyta, kad kiti akcininkai pirmumo teisės neturi¹⁰? Vis dėlto, manytina, kad ši frazė apima tik paskutiniąją minėtos ABĮ normos sakinio dalį, t.y. įstatuose gali būti nustatyti tik kitokie akcininkų, turinčių pirmumo teisę, nustatymo kriterijai (pvz., kad pirmumo teisę turi akcininkai, buvę akcininkais ne pranešimo gavimo, bet akcijų pardavimo dieną ar pan.) ar kiek kitokios pirmumo teisės įgyvendinimo procedūros, bet nepašalinta pati teisė. Pvz., kitų valstybių įstatymuose taip pat numatoma, kad uždarnosios bendrovės įstatuose galima numatyti ir kitokias pirmumo teisės įgyvendinimo procedūras, bet niekur aiškiai nenurodoma, kad gali būti panaikinta pati pirmumo teisė (pvz., Estijos komercinio kodekso [22] 149 str. 3 d., Latvijos komercinio įstatymo [26] 188 str. 4 d., Rusijos Federalinio akcijų bendrovių įstatymo [9] 7 str. 3 d.). Tiesa, literatūroje galima rasti ir teiginių, kad, pvz., Latvijoje uždarnosios akcinės bendrovės akcininkai laisvai gali pašalinti šią pirmo atsisakymo teisę nustatydami atitinkamas nuostatas įstatuose [27, p. 157]. Vis dėlto, nuostata, kad įstatuose gali būti panaikinta pirmumo teisė yra labai reikšminga ir turėtų būti aiškiai išskirta ir suformuluota – gal netgi atskiru ABĮ straipsnio punktu. Be to, kitaip traktuojant minėtą normą, gali būti sudarytos galimybės dominuojančio akcininko piktnaudžiavimui: pvz., didysis akcininkas, ketindamas parduoti savo akcijas pasirinktam asmeniui ir siekdamas „apeiti“ kitų akcininkų pirmumo teisę, pakeičia įstatų, tokią teisę eliminuodamas. Po akcijų įsigijimo naujasis dominuojantis akcininkas vėl pakeičia įstatų, atstatydamas nuostatas dėl pirmumo teisės. Akivaizdu, kad mažieji akcininkai neretėtų tokių galimybių manipuluoti pirmumo teise.

Taigi kitų akcininkų pirmumo teisę įsigyti parduodamas akcijas sąlygoja personalinis privatus (uždaro) verslo pobūdis [13, p. 228], siekis garantuoti tinkamą bendrovės valdymą, išlaikyti bendrovės kontrolę arba kitaip apsaugoti likusius akcininkus nuo įsibrovėlio (angl. *interloper*) [4, p. 3]. Doktrinoje tarp uždarnosios bendrovės akcijų perleidimo ribojimų nustatymo priežasčių (tikslų) dar nurodomas ir siekis riboti akcininkų skaičių uždarnosiose bendrovėse [16, p. 84] ar net sulaikyti bendrovės akcininkus nuo paties pardavimo ir tokiu būdu apriboti pašaliečių atėjimą į bendrovę bei išlaikyti *status quo* [4, p. 4].

2. IŠANKSTINIO ATSISAKYMO PIRMUMO TEISĖS PIRKTI PARDUODAMAS AKCIJAS¹¹ TEISINIS VERTINIMAS

Vertinant, ar išankstinis atsisakymas nuo pirmumo teisės pirkti parduodamas akcijas yra teisėtas, susidursime su keletu nuomonių. Viena vertus, CK 6.165 straipsnis nu-

¹⁰Pastebėtina, kad 1990 m. ABĮ [24] 34 str. 2 dalyje ir 1994 m. ABĮ [25] 34 str. 7 dalyje buvo nustatyta, jog valdybos sutikimas akcijų perleidimui būtinas tik, jeigu tai numatyta įstatuose.

¹¹Pastebėtina, kad šiuo atveju, mes turime omenyje tokius išankstinio atsisakymo nuo pirmumo teisės sandorius, kai pardavėjas dar nėra informavęs uždarnosios akcinės bendrovės apie ketinimą parduoti akcijas, kaip tai numatyta ABĮ 47 str.

mato sutarties šalių teisę laisvai sudarinėti sutartis bei savo nuožiūra nustatyti sutarties turinį, taip pat sudaryti sutartis, kurių nenumato CK ar kiti teisės aktai, jeigu tai neprieštarauja imperatyvioms įstatymo normoms. Nei CK, nei ABĮ nerasime imperatyvaus draudimo iš anksto atsisakyti nuo pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas. Kaip antai, CK 1,125 str. 12 dalyje imperatyviai nustatyta, jog susitarimai, pakeičiantys ieškinio senaties terminus ir jų skaičiavimo tvarką yra draudžiami.

Kita vertus, giliau išanalizavus išankstinio atsisakymo nuo pirmumo teisės pirkti, kaip vienašalio sandorio prigimtį, pamatysime, kad atsakymas į šį klausimą nėra jau toks paprastas. Jau minėjome, kad analizuojama uždarnosios bendrovės *akcininkų pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas yra nustatyta įstatymu*, taip pat aptarėme, kad ši teisė užtikrina uždarnosios bendrovės akcininkų galimybę apsaugoti nuo pašalinių (trečiųjų asmenų) atėjimo į bendrovę, siekiant efektyviau ir ekonomiškiau valdyti bendrovę.

Taigi, ar išankstinio atsisakymo nuo pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas *sandoris* yra teisėtas ir kokia jo prigimtis, mums padės atsakyti šie klausimai¹²: 1) koks yra mūsų analizuojamos įstatyme nustatytos *pirmumo teisės (objektinės teisės) ir teismo santykis?*; 2) kaip objektinė teisė tampa asmens subjektine teise?; 3) ar išankstinis pirmumo teisės atsisakymas yra subjektinė teisė, ar teisnumą ribojantis sandoris?; 4) kokios šio sandorio pasekmės?; 5) ar gali išankstinis atsisakymas nuo pirmumo teisės būti vertinamas kaip prievolinis įsipareigojimas?

2.1. Išankstinis atsisakymas nuo pirmumo teisės – teisnumą ribojantis sandoris?

Įstatyme nustatytos pirmumo teisės ir teismo santykis. Viena iš subjektinių teisių, kurias leidžia įgyti civilinės teisės normos visiems asmenims (uždarujų bendrovių akcininkams), yra ABĮ nustatyta akcininkų pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas. Anot prof. A. Vaišvilos „teisės normų suteiktas asmeniui leidimas turėti, įgyti subjektines teises ir pareigas“ [28, p. 325] ir yra teisnumas. CK 2.1 straipsnyje teisnumas apibrėžtas kaip „galėjimas turėti civilines teises ir pareigas“, anot prof. A. Vaišvilos nėra tikslus, nes žodis „galėjimas“ suponuoja tiek leidimą turėti teises, tiek fizinį, dvasinį asmens, gebėjimą, tas teises įgyti. Prof. P. Vitkevičius civilinį teisnumą apibrėžia kaip bendro pobūdžio teisinį santykį, kurio subjektams – fiziniams asmenims suteikiama galimybė įgyti ir turėti civilinės teisės normomis nustatytas subjektines teises ir pareigas, o valstybė prirėikus turi užtikrinti jų įgijimą ir turėjimą [29, p. 128]. Tačiau teisnumas nėra subjektinė teisė, o tik jos galimybė [28, p. 326]. Vadinasi, analizuojama

¹²Reikia pripažinti, kad analizuodami konkrečias teises problemas, teisininkai pamiršta, atrodytų, gerai žinomas teorines tiesas: pavyzdžiui, kas yra teisnumas, objektinė ar subjektinė teisė, kas yra teisinis santykis, kokie jo elementai ir kaip jis susiformuoja. Manytume, kad būtent šios teorinės tiesos mums padės atskleisti analizuojamos problemos esmę.

ABĮ nustatyta galimybė akcininkui įgyti pirmumo teisę pirkti parduodamas akcijas yra taip pat viena iš asmens teismo turinį sudarančių galimybių. Atsižvelgiant į tai, kad CK 2.6 straipsnis numato draudimą sandoriais riboti asmenų teismumą ir veiksnumą bei tokių sandorių pasekmę – negaliojimą, *kyla klausimas, ar šiame straipsnyje analizuojamas sandoris – išankstinis atsisakymas nuo pirmumo teisės pirkti parduodamas akcijas – riboja teismumą?* Į šį klausimą mes galėtume atsakyti neigiamai tik tuo atveju, jei šiuo atveju mes turime ne teismo, o subjektinės teisės ribojimą. Teismumas subjektinės teisės atžvilgiu yra pirmesnis, kitaip tariant, prielaida atsirasti subjektinei teisei. Taigi kuo skiriasi subjektinė teisė nuo teismo, kitaip tariant, nuo subjektinės teisės galimybės? Teismumui būdingas abstraktumas, neatskiriamumas nuo asmenybės, jo negalima atimti, riboti, deleguoti, tuo tarpu subjektinė teisė konkreti, ją asmuo įgyja vykdydamas iš juridinio leidimo kylančias pareigas, taigi ji yra kartu ir asmens gebėjimų bei iniciatyvos išraiška, ją galima prarasti pareigų nevykdymu. Vienok, kaip gi nustatyti kada galimybė tampa teise?

Kaip objektinė teisė tampa asmens subjektine teise?

Atsakant į šį klausimą, mums vėl teks pasiremti atrodytų visiems žinomomis tiesomis. ABĮ nustatyta akcininkų pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas yra pozityviosios teisės norma, kuri vienodai galioja visiems teisės subjektams. Anot prof. A. Vaišvilos, objektinė teisė yra sistema pozityviosios teisės normų, kurios nustato visiems teisės subjektams bendras elgesio taisykles (teisės ir pareigas); ji yra bendrasis socialinių santykių reguliatorius. Kiekvienam asmeniui ar organizacijai ji yra išorinė aplinka, kuri nėra vienam teisės subjektui nepriklauso, bet visiems vienodai galioja, visus vienodai įpareigoja [28, p. 331]. Tačiau atsiradus tam tikroms konkrečioms gyvenimo aplinkybėms, ši objektinė teisė tampa konkretaus asmens subjektine teise¹³. *Taigi teismumas ir objektinė teisė yra vieno lygmens sąvokos*, nustatančioms asmens abstrakčiąsias galimybes socialiniame gyvenime. Tačiau tam tikri juridiniai faktai susieja teisės normas (su jose įtvirtintomis abstrakčiomis galimybėmis) su teisinių santykių atsiradimu, pasikeitimu ar pasibaigimu. Kaip žinoma, subjektinės teisės ir pareigos yra teisinio santykio struktūrinis elementas. Taigi teisiniai santykiai ir subjektinės teisės (kaip teisinio santykio struktūrinis elementas) yra kito lygmens sąvokos, prie kurių

¹³Prof. A. Vaišvila pateikia tokį objektinės teisės virsmo subjektine teise pavyzdį: konstitucinė norma „Lietuvos pilietis turi teisę į mokslą“ yra objektinės teisės norma, o konkretaus asmens įgyta teisė studijuoti Mykolo Romerio universitete, praėjus atitinkamą konkursą, yra jo subjektinė teisė [28, p. 331]. Prof. P. Vitkevičius (vadovėlyje „Civilinė teisė“) subjektinę teisę apibrėžia kaip galimo (leistino) teisės normomis nedraudžiamo elgesio ribą, o jos turinį atskleidžia per tris subjektinės teisės turėtojo galimybes. Prof. Karl Larenc [30, p.184] pažymi, kad subjektinės teisės yra jo turėtojo poreikių tenkinimas, tačiau kaip šios teisės požymi nurodo, jos teisinę galią, suteikiančią jos turėtojui teisinę valdžią įpareigoto asmens atžvilgiu. Tai ir kontinentinės, ir anglų saksų doktrinai charakteringas požiūris į subjektinės teisės esmę, kuri atskleidžiama per jos tikslą, funkcijas ir teises galimybes šioms tikslams ir funkcijoms įgyvendinti.

nuosekliai pereina teisės subjektas, naudodamasis teisės normų suteiktomis galimybėmis.

Schema: teisės lygmenys, įgyvendinant teisės

aukštesnis abstraktusis lygmuo: Teisės norma - objektyvioji teisė – teismumas

žemesnis konkretusis lygmuo: teisinis santykis – subjektinė teisė

Kokie būtent teisiniai faktai turi atsirasti, jog teisė pereitų nuo abstrakčiojo link konkrečiojo lygmens yra numatyta pačioje teisės normoje, tiksliau tariant, jos hipotezėje¹⁴. Taigi dabar pabandykime atsakyti į trečiąjį išsikeltą klausimą.

Ar išankstinis pirmumo teisės atsisakymas yra subjektinė teisė ar teismumą ribojantis sandoris? Pabandykime atidžiau panagrinėti ABĮ 47 str. 2 d. formuluotę: „Pirmumo teisę įsigyti visas parduodamas uždarnosios akcinės bendrovės akcijas turi akcininko pranešimo apie ketinimą parduoti akcijas gavimo uždarojoje akcinėje bendrovėje dieną buvę jos akcininkai, jeigu įstatuose nenustatyta kitaip.“

Taigi iš struktūrinės teisės normos analizės akivaizdu, kad pirmumo teisė įgyti parduodamas akcijas atsiranda (dispozicija), tik esant šiai analizuojamos teisės normos hipotezėje nustatytai juridinių faktų sudėčiai: 1) jei vienas ar keli uždarnosios bendrovės akcininkai ketina¹⁵ parduoti akcijas; 2) jei analizuojamos pirmumo teisės subjektas yra tos bendrovės akcininkas (pranešimo apie ketinimą parduoti dieną). Todėl, mūsų manymu, kol nėra įvykę paminti juridiniai faktai, akcininko teisė, nurodyta įstatyme, yra abstrakti ir jos atsisakymas galėtų būti vertinamas kaip teismumą ribojantis sandoris. Taigi lieka atsakyti į klausimą, kokios gi šio sandorio pasekmės.

Teismumą ribojančio sandorio pasekmės. Nors teismumą ribojančio sandorio pasekmės yra įvardintos įstatyme (pvz., CK 2.6 str. 2 d. numato, kad tokie sandoriai negalioja), tačiau aptarkime, kokio pobūdžio šis negaliojantis sandoris yra – niekinis ar nuginčijamas. Manytume, kad daugeliui teisininkų šis klausimas abejonių nekeltų. Jeigu laikytis nuostatos, jog toks sandoris prieštarauja imperatyvioms įstatymo nuostatomis, tai remiantis CK 1.80 str. šis sandoris yra *niekinis* ir negalioja. Vienok šiuo atveju siūlytume nesiremti vien tik pažodiniu įstatymo aiškini-

¹⁴Siekiant nustatyti teisės normos struktūrą, t.y. ją sudarančius elementus: hipotezę, dispoziciją, taikoma tam tikra loginė technika – visa norma performuluojama į hipotetinio teiginio schemą, „jei ..., tai...“, visi žodžiai, kurie yra iki žodžio „tai“, priklauso hipotezei, o žodžiai, po „tai“ – dispozicijai. Mūsų nagrinėjamoje normoje nėra sankcijos, nes tai yra reguliacinė teisės norma.

¹⁵ABĮ 47 str. 1 d. numato, kad akcininkas apie savo ketinimą parduoti akcijas privalo raštu pranešti bendrovei, nurodydamas perleidžiamų akcijų skaičių pagal klases ir pardavimo kainą. Tačiau manytina, kad esminis momentas yra akcininko valios parduoti akcijas atskleidimas.

mu, atkreiptume dėmesį į esminį negaliojančių sandorių skirstymo į nuginčijamus ir niekinius kriterijų – interesą. Apie interesų reikšmę subjektinėms teisėms jau yra pasisakęs ne vienas teisės teoretikas: intereso terminą rusų teisės moksle pirmasis pritaikė Šeršenėvičius 1912 m. „Teisėtas interesas – tai juridiskai leistinas ir valstybės užtikrinamas, objektyviojoje teisėje atsispindintis arba išplaukiantis iš jos prasmės subjekto siekis naudotis konkrečia socialine verte ...“ [31, p. 31]. E. A. Крашенинников subjektinės teisės ir intereso nesutapatina. Jis kritikuoja Jeringą, kuris interesą laikė subjektinės teisės substanciniu momentu ir kitus (pvz., Tolstoju, Joffe), kurie taip pat interesą laikė pagrindiniu subjektinės teisės elementu. Autorius teigia, jei interesas ir subjektinė teisė sutaptų, tai išnykus interesui turėtų išnykti ir subjektinė teisė [32]. Naujajam Lietuvos CK (kaip beje ir Kvebeko) būdinga naujesnė ir modernesnė negaliojančių sandorių doktrina, kuri iš esmės skiriasi nuo tradicinės. Jei tradicinė sandorių negaliojimo doktrina niekiniais laikė visus sandorius su esminių jo elementų trūkumais ar ydomis¹⁶, tai šiuolaikinė negaliojančių sandorių doktrina remiasi ginamų interesų pobūdžiu. Jei sandoris pažeidžia viešąjį interesą, toks sandoris yra niekinis, o jei privatusis – nuginčijamas. Vienintelis šios doktrinos trūkumas yra tas, jog šis kriterijus yra vertinamas. Bet ir šiuo atveju belieka pasiremti prezumpcija: kol ieškovas neįrodo, kad ginamas viešasis interesas, laikytina, kad sandoris pažeidžia privatųjį interesą [33, p. 35].

Taigi, mūsų nuomone, šis sandoris galėtų būti pripažintas niekiniu ar nuginčijamu¹⁷ tik atsižvelgiant į minėtą ginamo intereso kriterijų¹⁸. Kita vertus, pripažinus šį sandorį negaliojančiu, kyla klausimas, kokią įtaką tai turėtų jau sudarytai akcijų pirkimo pardavimo sutarčiai ir sąžiningų akcijų įgijėjų teisėms. Kadangi ABĮ 47 str. nenumato, kokias pasekmes sukelia šios teisės pažeidimas, galbūt galima būtų remtis įstatymo analogija, t.y. panašius santykius reglamentuojančiais įstatymais. CK 4.79 str. reglamentuota bendraturčių pirmenybės teisė pirkti parduodamas dalis turi nemažai panašumų su mūsų analizuojama teise sampratos, paskirties bei įgyvendinimo požiūriais, todėl galbūt pažeidusiems pirmumo teisę asmenims teismas pritaikytų būtent CK 4.79 str. numatytas sankcijas, t.y. teismine tvarka perkeltų pirkėjo teises ir pareigas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs [34], kad perkeltant pirkėjo teises ir pareigas nereikia konstatuoti jokių kitų teisės normų pažeidimų, pakanka konstatuoti, kad buvo pažeista kito bendraturčio pirmenybės teisė, be to, perkeltant pirkė-

¹⁶Tik priminsime, kad esminiais sandorio elementais laikytini: subjektai, ir jų tinkama valios išraiška, sandorio dalykas ir forma.

¹⁷Atitinkamai ieškinį dėl nuginčijamo sandorio pripažinimo negaliojančiu galėtų pareikšti tik asmuo, kurio privatus interesas yra pažeistas, t.y. akcininkas, kurio pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas nebuvo įgyvendinta.

¹⁸Šiuolaikinė sandorių negaliojimo instituto doktrina yra mokslinio nagrinėjimo ir diskusijos reikalaujanti tema, todėl siekiant nenukrypti nuo nagrinėjamos temos apsiribosime tik paminėtais pastebėjimais.

jo teises ir pareigas neatsižvelgiama į asmens įgijusio turta sąžiningumą. Taigi šiuo atveju nebūtų ginami ir sąžiningų įgijėjų interesai. Kita vertus, kaip minėta, analizuojamos akcininkų pirmumo teisės paskirtis yra *delectus personae* teisės užtikrinimas, o CK 4.79 str. reglamentavimo paskirtis – prioriteto vieno turto savininko atsiradimui teikimas. Taigi, manytina, kad akcininkų pirmumo teisės paskirties kontekste labiau priimtinas būtų restitucijos taikymas, pripažinus konkretų akcijų pardavimo sandorį negaliojančiu, taikymas. Tačiau nesant atitinkamos teismų praktikos, šis klausimas vis dar išlieka diskutuotinas.

2.2. Išankstinis atsakymas nuo pirmumo teisės – kaip prievolinis įsipareigojimas

Praktikoje neretai kitų uždarosios bendrovės akcininkų išankstinis atsakymas nuo pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas įforminamas ne kaip vienašalis pareiškimas apie išankstinį tokios teisės atsakymą, bet kaip konkretaus akcininko įsipareigojimas elgtis tam tikru būdu akcijų pardavimo atveju¹⁹. T.y. įsipareigojama konkrečiam akcininkui ABĮ nustatyta tvarka pateikus bendrovės vadovui pranešimą apie ketinimą parduoti akcijas, aktualia data pasirašyti ir pateikti bendrovės vadovui atsakymą pirkti parduodamas akcijas arba nepateikti jokio atsakymo (nepateikti pageidavimo pirkti akcijas). Kyla klausimas, ar toks įsipareigojimas yra galimas (teisėtas) ir ar gali būti priverstinai įgyvendintas.

Nesunku pastebėti, kad anksčiau šiame tekste paminėtu būdu išankstinį atsakymą nuo pirmumo teisės bandoma „įvilkti į prievolės rūbą“. Bet kokia prievolė bus teisėta, jeigu ji atitiks prievolės požymius ir joms keliamus reikalavimus. Aptariamam atveju galima identifikuoti visus doktrinoje išskiriamus prievolės požymius: atsiranda civilinis teisinis santykis tarp dviejų asmenų – kreditoriaus (t.y. ateityje parduosiančio akcijas akcininko, kuriam įsipareigojama) ir skolininko (t.y. akcininko, kuris įsipareigoja); kreditorių ir skolininką sieja tarpusavio teisės ir pareigos (t.y. vienas akcininkas prisiima pareigą įvykdyti įsipareigojimą (pasyvusis prievolės elementas), o kitas įgyja reikalavimo teisę (aktyvusis prievolės elementas)); už įsipareigojimo neįvykdymą skolininkui taikomos civilinės teisinės sankcijos (nuostolių atlyginimas, o neretai numatomos ir netesybos)²⁰.

Prievolė apibūdina trys elementai: prievolės atsiradimo pagrindas, prievolės šalys ir prievolės dalykas. Dėl pirmųjų dviejų abejonių lyg ir nekyla – aptariamoms prievolės pagrindui yra sandoris (CK 6.2 str.), o šalimis – bendrovės akcininkai, kurių vienas tampa skolininku, o kitas – kre-

¹⁹Kartais pasirenkamas kombinuotas variantas – pvz., akcininkų sutartyje suformuluojamas akcininko pareiškimas, kad jis iš anksto atsako nuo pirmumo teisės įsigyti kito akcininko parduodamas akcijas ir kartu numatomas įsipareigojimas tą pareiškimą realizuoti pasirašant ir pateikiant atitinkamą atsakymą aktualia data.

²⁰Plačiau apie prievolės sampratą, požymius ir elementus žr. [35, p. 17-19].

ditoriumi. Sudėtingesnis yra prievolės dalyko klausimas, kadangi dalykas yra būtinas prievolės elementas ir jam keliami konkretūs reikalavimai.

Prievolės dalykas yra tai, dėl ko atsirado prievolė – skolininko veiksmai, kuriuos jis privalo atlikti, t.y. įvykdymas, kurio kreditorius tikisi iš skolininko ir kuris skolininkui privalomas. Yra skiriamos trys prievolių dalyko rūšys: ką nors duoti (*dare*), ką nors daryti (*facere*) ir ko nors nedaryti (*non facere*) [35, p. 48]. Analizuojamu atveju kyla prievolė ką nors daryti arba ko nors nedaryti, t.y. akcijų pardavimo metu pateikti atsakymą arba nepateikti pageidavimo pirkti parduodamas akcijas. Konkrečiu atveju gali būti prisiimama tik viena iš šių dviejų prievolių arba gali būti numatyta ir alternatyvi prievolė – skolininko pasirinkimu pateikti atsakymą nuo pirmumo teisės arba nepateikti pageidavimo įsigyti akcijas. Bet kuriuo atveju bus pasiektas kreditoriaus siekiamas rezultatas – jis gaus teisę parduoti akcijas trečiajam asmeniui²¹.

Tokios prievolės dalykas turi atitikti visus jam keliamus reikalavimus: apibrėžtumo, teisėtumo, įmanomumo ir kreditoriaus intereso buvimo [35, p. 49-54]. Aptariamas akcininko įsipareigojimas yra pakankamai apibrėžtas, kadangi yra aiškiai apibrėžti veiksmai, kuriuos skolininkas privalo atlikti arba kuriuos atlikti jam draudžiama. Tie veiksmai yra ir teisėti, kadangi įstatymai nedraudžia akcijų pardavimo metu nei pateikti atsakymo įsigyti akcijas, nei nepateikti jokio atsakymo (ABĮ 47 str.), taip pat neprieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei. Tuo labiau tokius veiksmus įmanoma įvykdyti arba nuo jų susilaikyti. Galiausiai egzistuoja ir teisinis kreditoriaus interesas, susijęs su prievolės dalyku – skolininkui tinkamai įvykūžius prievolę, akcijas parduodančiam akcininkui neliks kliūčių laisvai parduoti akcijas pasirinktam asmeniui. Todėl galima teigti, kad visi prievolės dalykui keliami reikalavimai šioje situacijoje tenkinami.

Realus prievolės įvykdymas bus galimas tik tada, kai ABĮ 47 straipsnyje nustatyta tvarka akcininkas pateiks bendrovei pranešimą apie ketinimą parduoti akcijas ir bendrovės vadovas apie tai praneš kitiems akcininkams, todėl tokia prievolė bus arba terminuota, arba sąlyginė. Terminuota (su atidedamuoju neapibrėžtu terminu) ji bus tuomet, jeigu yra aišku, kad akcininkas, kuriam įsipareigojama, tikrai anksčiau ar vėliau akcijas parduos. Jeigu apskritai neaišku, ar akcininkas akcijas parduos, prievolė turėtų būti traktuojama kaip sąlyginė (su atidedamąja mišriąja sąlyga)²².

Be to, tokio įsipareigojimo teisėtumas ir tinkamumas priklausys nuo to, ar nebus pažeisti bendrieji prievolių teisės principai: sąžiningumo, šalių lygiateisiškumo, bendradarbiavimo (kooperavimosi), šalių autonomijos ir prievolės privalomumo²³. Manytume, kad teismui sprendžiant dėl

tokio įsipareigojimo pripažinimo negaliojančiu, svarbią reikšmę turės tai, ar toks įsipareigojimas visų pirma buvo sąžiningas ir ar užtikrino prievolės šalių lygiateisiškumą. Tai, be abejonės, priklausys nuo konkrečios situacijos. Pvz., jeigu tokį įsipareigojimą konkretus akcininkas prisiėmė niekieno neverčiamas, savo laisva valia dėl kokių nors jam svarbių motyvų²⁴, toks įsipareigojimas neturėtų būti pripažintas negaliojančiu. Akcininkas, prisiėmęs tokį įsipareigojimą, suteikė kitam akcininkui, ketinančiam parduoti akcijas, pagrįstą tikėjimąsi, kad jam nebus kliūčių parduoti akcijas pasirinktam pirkėjui. Todėl atsakiusio pirmumo teisės akcininko nuomonės pasikeitimas prieš pat sandorį arba net po jo neturėtų būti laikomas sąžiningu elgesiu. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinė teisėjų kolegija, sprendama panašaus pobūdžio byla dėl bendraturčio atsakymo nuo pirmumo teisės įsigyti parduodamą bendrosios nuosavybės dalį (CK 4.79 str. 2 d.), konstatavo, kad tuo atveju, kai kiti bendraturčiai nepasinaudoja pirmenybės teise per įstatyme nurodytą ar bendraturčių susitarimu nustatytą terminą, o bendrosios nuosavybės dalis neparduodama dar kurį laiką, tai jie, pakeitę savo sprendimą dėl dalies, esančios bendrąja nuosavybe įsigijimo, elgdamiesi sąžiningai, protingai ir teisingai, turėtų informuoti šią dalį parduodantį bendraturtį apie norą pirkti parduodamą dalį [37].

Kita vertus, turėtų būti laikomi teisėtais ir tokie atvejai, kai visi bendrovės akcininkai prisiima tokio pobūdžio įsipareigojimus, pvz., sudaromoje akcininkų sutartyje. Tokiu atveju ypač akivaizdus prievolės šalių lygiateisiškumo principo įgyvendinimas – kiekvienas akcininkas įsipareigoja „nesikėsinti“ į kitų akcininkų parduodamas akcijas mainais už tokius pat priešpriešinius kitų akcininkų įsipareigojimus.

Tačiau teismas, vadovaudamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais (CK 1.5 str. 4 d.), turėtų pagrindą pripažinti tokius įsipareigojimus atsakyti pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas, kuriuos akcininkas prisiėmė ne savo laisva valia, bet dėl kito akcininko nesąžiningų veiksmų (pvz., dėl apgaulės, smurto, ekonominio spaudimo ar realaus grasinimo ar dėl susidėjusių sunkių aplinkybių (CK 1.91 str.)), arba tokius diskriminacinius įsipareigojimus, kurie neprotingai įpareigoja tik kurį nors vieną iš akcininkų, negaunantį dėl to jokios priešpriešinės naudos.

²⁴Akcininko motyvai gali būti patys įvairiausi: visiškas abejingumas trečiųjų asmenų atėjimo į bendrovę galimybei, geranoriškumas akcijas ketinančio parduoti akcininko atžvilgiu, kokios nors materialinės ar nematerialinės naudos gavimas mainais už tokio įsipareigojimo prisiėmimą ar kt. Manytume, kad yra tinkami ir tokie atvejai, kai viena iš naujų akcininkų įsileidimo į bendrovę sąlygų yra tokio įsipareigojimo pasirašymas, t.y. asmeniui parduodama ar kitaip perleidžiama tam tikra bendrovės akcijų dalis, jeigu jis raštu įsipareigoja netrukdyti kitiems akcininkams laisvai savo nuožiūra disponuoti savo akcijomis. Šiuo atveju prievolė skolininkas prisiima mainais už gautą naudą – įgytas bendrovės akcijas. Akcininko gaunama nauda gali pasireikšti ir kitaip (pvz., išrinkimu į valdymo organus, kitų reikšmingų postų bendrovėje suteikimu ar kt.).

²¹Plačiau apie alternatyvias prievoles ir jų požymius žr. [36, p. 46-47; 35, p. 161].

²²Plačiau apie sąlygines ir terminuotas prievoles bei jų skirtumus žr. [35, p. 84-86, 106-108].

²³Plačiau apie prievolių teisės principus ir jų turinį žr. [35, p. 191-199].

Taigi galima teigti, kad prievolinis išsipareigojimas akcijų pardavimo atveju pasirašyti ir pateikti atsisakymą pirkti parduodamas akcijas arba nepateikti jokio atsakymo gali būti pripažintas teisėtu ir tinkamu, jeigu prievolės dalykas bus pakankamai apibrėžtas, o pats išsipareigojimas nepažeis nei bendrųjų civilinės teisės principų (CK 1.2 str.), nei specialiųjų prievolių teisės principų – t.y. bus sąžiningas, protingas, teisingas, nediskriminuojantis.

Galiausiai, jeigu ir tokio pobūdžio prievolė bus pripažinta tinkama, kyla jos neįvykdymo pasekmių klausimas. Akivaizdu, kad šios prievolės pažeidimas bus tuo atveju, kai tokią prievolę prisiėmęs akcininkas akcijų pardavimo metu vis dėlto pareiškė pageidavimą įsigyti parduodamas akcijas. Manytina, kad priverstinis tokios prievolės įvykdymas natūra teisiniu būdu vargu ar įmanomas, kadangi akcininkui pareiškus apie pageidavimą įsigyti akcijas, „įsijungia“ ABĮ 47 straipsnyje imperatyviai reglamentuotas akcininkų pirmumo teisės realizavimo mechanizmas. Tačiau tokiu atveju bus pažeistas prievolės privalomumo principas. Dar daugiau, tokie akcininko veiksmai taps panašūs į piktnaudžiavimą savo teise (CK 1.137 str. 3 d.) – t.y. akcininko veiksmai iš pradžių suponuoja kreditoriaus pagrįstą tikėjimąsi, kad jis gali laisvai parduoti akcijas trečiajam asmeniui, bet vėliau išsipareigojimų išsižadama. Dėl tokių nesąžiningų akcininko veiksmų kreditorius gali patirti realių nuostolių (pvz., akcijas parduodantis akcininkas jau buvo pradėjęs ir atlikęs brangiai kainuojantį derybų procesą su potencialiu akcijų pirkėju (t.y. patyrė įvairių bendrovės patikrinimų (angl. *due diligence*) atlikimo išlaidų), prisiėmęs įvairių garantijų, pasirašęs preliminarį sutartį su numatytais netesybomis ar pan.). Todėl tokios prievolės pažeidimo atveju kreditorius turėtų turėti teisę reikalauti skolininko civilinės atsakomybės – nuostolių atlyginimo arba netesybų (jeigu jos buvo numatytos) priteisimo.

IŠVADOS

1. Skirtinos dvejopo pobūdžio akcininkų pirmumo teisės, susijusios su akcijų įsigijimu: pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas ir pirmumo teisė įsigyti naujai išleidžiamas akcijas. Pirmosios teisės esminis tikslas yra suteikti bendrovės akcininkams apsaugą nuo jų turimos akcijų dalies kapitale „atskiedimo“ (angl. *dilution of holding*), o antroji teisė užtikrina uždarnosios bendrovės akcininkų *delectus personae* teisę, apsaugančią nuo pašalinių (trečiųjų asmenų) atėjimo į bendrovę, siekiant efektyviau ir ekonomiškiau valdyti bendrovę.

2. Rekomenduoti pasirinkti kitų šalių (pvz., Estijos, Latvijos, Rusijos) naudojamą dispozityvų reglamentavimo modelį ir nustatyti, kad pirmumo teisė įsigyti parduodamas uždarnosios bendrovės akcijas taikoma akcijų pardavimo kitam akcininkui atveju tik tuomet, jeigu tai nustatyta konkrečios bendrovės įstatuose.

3. Struktūrinė teisės normų analizė parodė, kad pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas atsiranda tik esant įstatyme nustatyti juridinių faktų sudėčiai, todėl, mūsų manymu, nesant straipsnyje analizuotų faktų sudė-

ties, akcininko pirmumo teisė įsigyti parduodamas akcijas yra abstrakti objektinė teisė ir jos atsisakymas galėtų būti vertinamas kaip teisnumą ribojantis sandoris. Kita vertus, asmenų sandoriai gali riboti subjektines teises, tarp jų ir pirmumo teisę pirkti akcijas, vienok pastebėtina, kad asmens objektinė teisė virsta subjektine tik pasiekus tam tikrą teisės įgyvendinimo lygmenį.

4. Vertinant, ar išankstinis akcininko atsisakymas nuo pirmumo teisės yra negaliojantis sandoris, siūlytume remtis naujajam Lietuvos CK (kaip beje ir Kvebeko) būdinga naujesne ir modernesne negaliojančių sandorių doktrina, kuri remiasi ginamų interesų pobūdžiu bei tuo pagrindu negaliojančius sandorius skirsto į nuginčijamus ir niekinus. Atitinkamai jei sandoris pažeidžia viešąjį interesą – toks sandoris yra niekinis, o jei privatusis – nuginčijamas. Taigi, mūsų nuomone, šis sandoris galėtų būti pripažintas niekiniu ar nuginčijamu tik atsižvelgiant į minėtą ginamo intereso kriterijų.

5. Objektinės teisės lygmeniu išankstinis atsisakymas nuo pirmumo teisės įsigyti parduodamas akcijas gali būti suformuluotas kaip prievolinis išsipareigojimas akcijų pardavimo atveju pasirašyti ir pateikti atsisakymą pirkti parduodamas akcijas arba nepateikti jokio atsakymo. Tačiau tokiu atveju prievolės dalykas turi būti pakankamai apibrėžtas, o pats išsipareigojimas konkrečiu atveju turi nepažeisti nei bendrųjų civilinės teisės principų (CK 1.2 str.), nei specialiųjų prievolių teisės principų – t.y. turi būti sąžiningas, protingas, teisingas, nediskriminuojantis.

6. Manytina, kad priverstinis minėtos prievolės įvykdymas natūra teisiniu būdu būtų neįmanomas, tačiau tokios prievolės pažeidimo atveju kreditorius turėtų turėti teisę reikalauti skolininko (prisiimtą prievolę pažeidusio akcininko) civilinės atsakomybės – nuostolių atlyginimo arba netesybų (jeigu jos buvo numatytos) priteisimo.

7. Taigi straipsnyje kelta hipotezė iš dalies pasitvirtino. Išankstinio atsisakymo nuo pirmumo teisės teisėtumas ir galimumas priklauso nuo to, ar ta teisė yra objektinė, ar jau virtusi subjektine. Subjektine pirmumo teise akcininkas gali laisvai disponuoti, t.y. ir atsisakyti, tuo tarpu objektinės teisės išankstinis atsisakymas vertintinas kaip sandoris, ribojantis asmens teisingumą ir todėl negaliojantis. Tačiau galimas prievoliųjų išsipareigojimų dėl ateityje atsirasiančios subjektinės teisės prisiėmimas.

LITERATŪRA

1. Kiršienė J., Kerutis K. Verslo perleidimas akcijų ar įmonės pardavimo būdu: teisinio reglamentavimo ir praktikos lyginamoji analizė// Jurisprudencija, 2006, Nr. 3 (81); P. 24-31.
2. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo pakeitimo įstatymas. 2003 m. gruodžio 11 d. Nr. IX-1889 (aktuali redakcija nuo 2007-01-12) // Valstybės žinios. 2003, Nr. 123-5574.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

4. RETHINKING RIGHTS OF FIRST REFUSAL. By David I. Walker. Discussion Paper No. 261// *Stanford Journal of Law, Business & Finance*, 1999, Vol. 5:1 // [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/corporate_governance/papers/No261.99.Walker.pdf.
5. ANTROJI TARYBOS DIREKTYVA dėl apsaugos priemonių, kurių valstybės narės reikalauja iš ribotos turtinės atsakomybės akcinių bendrovių dėl jų narių ir kitų interesų apsaugos pagal Sutarties 58 straipsnio antrąją pastraipą, bendrovės steigiant, palaikant ir keičiant jų kapitalą, siekdamas tokias priemones suvienodinti, koordinavimo 77/91/EEB// [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 9 d.]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=15500&p_query=&p_tr2=2.
6. Gower and Davies' Principles of Modern Company Law. Seventh Edition. By Paul L. Davies. –London: Sweet & Maxwell, 2003.
7. Лаптев В.В. Акционерное право. –Москва: Волтерс Клувер, 2004.
8. The impact of shareholders' pre-emption rights on a public company's ability to raise new capital. An invitation to comment from Paul Myners. Published in February 2005//[interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 9 d.]. Prieiga per internetą: www.berr.gov.uk/files/file13422.pdf.
9. Федеральный закон об акционерных обществах: <http://www.kodeks.ru/noframe/LegRFsearch?d&nd=9000108&nh=1>.
10. The Anatomy of Corporate Law: A Comparative and Functional Approach. By Kraakman R.R., Davies P., Hausmann H., etc. –Oxford: Oxford University Press, 2004.
11. The Transfer of Shares of Private Companies. By Susanne Kalss // *European Company & Financial Law Review*, Oct2004, Vol. 1 Issue 3, p340-367, 28p; DOI: 10.1515/ecfr.2004.1.3.340; (*AN 18449502*)// 2007-11-19: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=15&hid=113&sid=fd17f8a1-2e02-4312-bb9b-ca6a1f7e5a80%40sessionmgr106>.
12. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. 2001 m. kovo 20 d. Nr. IX-216 // Valstybės žinios. 2001, Nr. 31-1010.
13. Cases and Materials on Company Law. Fifth Edition. By Hicks A. and Goo S.H. –Oxford: Oxford University Press Inc., New York, 2004.
14. Kiršienė J. Finansinio turto problema nuosavybės teisės doktrinoje ir teisinėje praktikoje. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilnius, 2003.
15. Recent case law/Arrets recents/Aktuelle Geriehtsentseheidungen // *European Review of Private Law* 4-2005 [553-592]: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=6&hid=7&sid=fd17f8a1-2e02-4312-bb9b-ca6a1f7e5a80%40sessionmgr106>.
16. Europos Sąjungos ir kitų šalių patirties verslo perdavimo srityje analizė (Teisės instituto atliktas tyrimas 2005 m.)// [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 7 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/lt/veiklos_kryptys/pramone_ir_verslas/smulkusis_ir_vidutinis/mtd.php.
17. The fiduciary duty of close corporation shareholders: a call for legislation. By Brent Nicholson// *American Business Law Journal*, November 1992, Vol. 30, Issue 3, Page 513-535// [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.blackwell-synergy.com/toc/ablj/30/3>.
18. Lotynų – lietuvių kalbų žodynas = Dictionarium Latino – Lituanicum / Kazimieras Kuzavinis. –Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1996.
19. Law Dictionary // [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.law-dictionary.org/DELECTUS+PERSONAE.asp?q=DELECTUS+PERSONAE>.
20. West's Encyclopedia of American Law // [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.enotes.com/wests-law-encyclopedia/delectus-personae>.
21. Minority shareholdings. By: Korolev, Denis. *Corporate Finance*, Sep2004 Supplement, p41-44, 4p, 1 chart; (*AN 15266855*) // [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://web.ebscohost.com/ehost/detail?vid=15&hid=13&sid=fd17f8a1-2e02-4312-bb9b-ca6a1f7e5a80%40sessionmgr106>.
22. Estonian Commercial Code // [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.fifoost.org/estland/recht/commercial_code/.
23. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. 2000 m. liepos 13 d. Nr. VIII-1835 (aktuali redakcija nuo 2001-01-01 iki 2004-01-01) // Valstybės žinios, 2000-07-31, Nr. 64-1914.
24. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. 1990 m. liepos 30 d. Nr. I-425 // Valstybės žinios. 1990, Nr. 24-594.
25. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. 1994 m. liepos 5 d. Nr. I-528 // Valstybės žinios. 1994, Nr. 55-1046.
26. Latvian Commercial Law // [interaktyvus] [žiūrėta 2007 m. lapkričio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ttc.lv/New/lv/tulkojumi/E0040.doc>.
27. Sorainen A., Klauber T., Berlaus E., Davidonis T. *A Foreign Investor in the Baltics 2002*. –KAUPAKAARI, Finnish Lawyers' Publishing, Helsinki, 2002.
28. Vaišvila A. *Teisės teorija*. –Vilnius: Justitia, 2000.
29. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*.- Vadovėlis. Egidijus Baranauskas, Inga Karulaitytė - Kvainauskienė, Julija Kiršienė, Vytautas Pakalniškis ...[et al.]. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2007.
30. Larenz, Karl, *Allgemeiner Teil des deutschen bürgerlichen Rechts. Ein Lehrbuch*. München, Beck, 1967.
31. Малько А.В. Субъективное право и законный интерес//*Правоведение*. 2000. № 3; ст. 30-48.

32. Крашенинников Е. А. Интерес и субъективное гражданское право//Правоведение. 2000. № 3; ст. 133-141.
33. Jean Pineau, "Theory of Obligations" *Reform of the Civil Code: Texts Written for the Barreau du Quebec and the Chambre des notaires du Quebec*. Montreal (1993).
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civ. byloje Nr. 3K-3-599/2005; kat. 24.3; 30.9.1.
35. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. –Vilnius: Justitia, 2002.
36. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. -Vilnius: Justitia, 2003.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis civ. byloje Nr. 3K-7-273/2007; kat. 30.2; 30.9.1 (S).

JURIDICAL ASSESSMENT OF THE SHAREHOLDERS' PRECONCEIVED REFUSAL OF THE PRE-EMPTION RIGHT TO ACQUIRE THE SHARES OFFERED FOR SALE

Virginijus Bitė*

Mykolas Romeris University

Julija Kiršienė**

Vytautas Magnus University

S u m m a r y

The pre-emption right of other company's shareholders to acquire the shares of the company being sold, which is indicated in Article 47 of the Law on Companies of the Republic of Lithuania, is one of the problems for the seller of the shares of the close company, as well as to the buyer. In practice, the sellers of the shares often conclude the written agreements or formalize one-side statements, under which other shareholders refuse from this pre-emption right in advance. However, the Civil Code of the Republic of Lithuania indicates an invalidity of the transactions, which impose restrictions on the civil capacity of the person.

This article involves an analysis on the matters of juridical assessment (legitimacy) of the preconceived refusal of the pre-emption right to acquire the shares of the close company being sold. Also the practical problems are highlighted. The formulated hypothesis is the following:

the preconceived refusal of the shareholder's pre-emption right to acquire the shares of the close company being sold is a transaction, which impose restrictions on the civil capacity, and therefore is invalid.

Primarily, a conception and purpose of the mentioned pre-emption right are disclosed. It is motivated that the shareholders' pre-emption rights are dual: the pre-emption right to acquire the shares being sold and the pre-emption right to acquire the newly issued shares. The substantial purpose of the first right is to prevent the 'dilution of holding' of other shareholders. The second right ensures the *delectus personae* right for other shareholders of the close company. Such a right protects from the coming of the outsiders (third persons) to the company.

The formulated hypothesis was proved in part: an assessment of the preconceived refusal of this right is not unambiguous. As long as the special juridical facts indicated in law exist, this right of the shareholder is metaphysical objective right and a refusal of it should be assessed as a transaction, which impose restrictions on the civil capacity.

Otherwise, on the level of objective right the preconceived refusal of the pre-emption right to acquire the shares being sold may be also formulated as an obligation, provided the object of the obligation is sufficiently determined, as well as the undertaking in specific case should be honest, rational, correct and without discrimination. Although the forced implementation in nature of the mentioned obligation would be impossible, notwithstanding in case of infringement of such obligation the creditor should have the right to demand from the debtor the civil liability – reimbursement of the loss or payment of the penalties.

Keywords: shareholders' pre-emption right, civil capacity, transactions, which impose restrictions on the civil capacity preconceived refusal from pre-emption right subjective right obligation.

*Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Business Law, doctoral student.

**Vytautas Magnus University, Institute of Law, Department of Private Law, associate professor.